

Egyetemi doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

„Jó” gyermekek - felnőtt szemmel

Az erdélyi gyermekkép, gyermekszemlélet a Cimborá című gyermekfolyóirat tükrében a két világháború között (1922 – 1929)

Portik Erzsébet Edit

Témavezető: Dr. Fenyő Imre

DEBRECENI EGYETEM

HUMÁN TUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA

DEBRECEN, 2016

Az értekezés célkitűzései, a téma körülhatárolása

Vitathatatlan, hogy a gyermekkor az emberi élet meghatározó szakasza. A gyermekkor története, a nevelés értelmezése különböző korokban és kultúrákban igen sokszínű paradigmatis magyarázatokkal szolgál, ami azt jelenti, hogy nem lehet egyetemes gyermekorról beszélni (Szabolcs 2004). A különböző gyermekkor-történeti olvasatok felderítése, a gyermek holisztikus megközelítése, a gyermek történetiségének vizsgálata a neveléstörténeti kutatások szerves részét kell, hogy képezze. Annál is inkább, mert minden nemzedéknek joga van a történelmi múlt újraértelmezéséhez, a saját nézőpontja alapján való megközelítéshez (Popper 1997).

A témaválasztást magyarázza, hogy az erdélyi gyermekszemlélet változásairól, kisebbségi magyar gyermekorsokról, gyermekkor-történeti illetve neveléstörténeti vizsgálódásokról, nagyobb összegző, elemző munka még nem készült Erdélyben. Úgy is mondhatnánk, hogy az erdélyi gyermekkor történetileg változó és a kultúra által meghatározott világát megragadni, értelmezni szándékozó narratívák feltárása, valamint az elméleti koncepciókat is tükröző gyermekorra irányuló empirikus kutatások még el sem kezdődtek. Mindezek a tényezők szükségessé teszik egy olyan vizsgálat elindítását, amely figyelembe véve a két világháború közötti időszak történéseit, a tradicionális gyermekszerep alakulásának elemzését célozza meg. Természetesen leszűkítve elemzésünket egy konkrét kulturális fókuszpontra kijelölt, adott térben és időben létrejövő társadalmi alakzat vizsgálatát kívánjuk bemutatni. A cél tehát nem a teljesség, hanem a probléma bemutatása, mely probléma lokálisan fog konkrét megragadható tartalmat kapni.

Értekezésünkben a fenti hiánypótlást magyarázó tényezők függvényében, az erdélyi gyermekortörténet egy szeletének rekonstruálását tűztük ki célul, fókuszálva az adott kor pedagógiai, eszme-és mentalitástörténeti vonatkozásaira. A rekonstruáláshoz járható útnak tűnt az adott korszak gyermekkultúrája által közvetített gyermekkép, gyermekszemlélet vizsgálata a Benedek Elek által szerkesztett *Cimbora* című gyermekfolyóirat tükrében. Azért választottuk ezt a gyermeklapot, mert egyedüli sajtóorgánium volt a két világháború között, amely primér szerepet töltött be az olvasóvá szocializálódás útján, a gyermek életkori sajátosságaihoz igazodva megszólította a gyermekolvasókat, és főként olyan gyermekirodalmi repertoárt közölt, amelynek nyelvi eszközei, formai és tartalmi elemei valóban megfeleltek az

értékközvetítés, a nevelhetőség, a taníthatóság és tanulhatóság követelményeinek (Bárdos 2005).

Az Erdélyben konstruálódó gyermekkorok jelentésrendszerének értelmezését a kisiskoláskorú gyermekvilág reprezentációjának bemutatását oly módon közelítjük meg, hogy közben a gyermek egy történeti diskurzus tárgya lehessen (Szabolcs 2011). A korban honos gyermekkor-narratívák feltárásával szándékozunk rávilágítani a változó szülő-gyermek kapcsolat és a gyermeknevelési attitűdök formálta gyermekszemléletre, a párhuzamosan egymás mellett létező gyermekképekre, gyermekfelfogásokra, a gyermek által hordozott viselkedési mintákra, szokásokra. E cél kijelölése kapcsán szeretnénk rekonstruálni azokat az értékeket, amelyek az egykori gyermek számára erkölcsi és viselkedési modellt jelentett.

Kutatásunkat egy alapkérdésből kiindulva indítottuk útjára: a gyermekek számára kulturális értékeket, eszméket közvetítő ágensek közül mi volt hozzáférhető az adott korban? Mi volt népszerű és elterjedt? Mi volt hatásos?

A gyermeklap elemzésére kijelölt vizsgálati fókusz hét kérdéskör csomópontjába helyeztük, s a téma alapos körbejárása közben arra kerestük a választ, hogy: 1. Milyen pedagógiai koncepciók határozták meg a két világháború közötti romániai és erdélyi magyar nyelvű oktatás-nevelés elméletének és gyakorlatának főbb irányvonalait? Hogyan determinálták a sajátosan tragikus történelmi viszonyok a romániai magyar nemzetiségi oktatás és nevelésügy helyzetét, szerepét, feladatait és lehetőségeit? Milyen kihívásokkal kellett szembenézni azoknak, akik válságos időkben merészen felvállalták az erdélyi nevelés-, közművelődés- és kultúra közvetítését? 2. Mi jellemzi a gyermek családon belüli helyét, szerepét az adott időszakban? Milyen gyermeknevelési minták, szocializációs eszközök, interpretációs és cselekvési modellek, szülői attitűdök és elvárások fedezhetők fel az erdélyi gyermekszemléletben? Mennyire ágyazódik be az erdélyi tradicionális társadalom gyermekképe, gyermekszemlélete az európai család- és gyermekortörténetbe? 3. Milyen szerepe volt a Cimborá című erdélyi magyar gyermeklapnak a felnőttek által elképzelt gyermekideál és eszménykép közvetítésében? A Cimborá által felkínált strukturális egységek (témák, műfajok, illusztrációk) elsősorban kihez szóltak, megfeleltek-e a célzott olvasóközönség életkori sajátosságainak, milyen üzenetek hordozói voltak, és miként hathattak a gyermeki identitás alakulására? 4. Milyen eszközökkel és hogyan közvetítették a nevelés ügyét felvállalók a kor uralkodó gyermekségkonstrukcióját a gyermeklap szöveges olvasatán keresztül? Milyen nevelési mintát közvetített a korszak magyar nyelvű gyermeklapja a

Cimbora, és hogyan lehet ebből a gyermekszemlélet jellemzőire következtetni? Kiolvashatók-e a gyermeklap fennmaradt szövegtörzseiből, hogy a szerkesztő és szerzők milyen célokat tűztek ki a különböző szöveges narratívák közvetítése által? Arra voltunk kíváncsiak, hogy a szövegek üzenetrétegei elkülöníthetők-e, azonosíthatók-e a kimondott és kimondatlan csak sugalmazott réteg? 5. Kik voltak a gyermeklap gyermekképeinek vizuális olvasatát közvetítő képalkotók, illusztrátorok? Milyen alkotói cél illetve szándék hajtotta a gyermeklapban közreadott rajzok publikálása során? Vajon milyen szerzői, alkotói nézőpont alapján születtek a különböző erdélyi gyermekkor-történeti attribúciókat hordozó, a gyermeklapot szemléletesebbé tevő vizuális produktumok? 6. Milyen sajátos funkciói vannak a képiségnek a gyermekszemlélet ábrázolásában, mennyire tér el egymástól a korszak verbálisan rögzített textusa és a képi ábrázolásmód tartalma, mennyire diskurzívek az illusztrációk a téma szempontjából? Milyen individuális és generációs hagyományok kaptak nagyobb hangsúlyt a gyermeknevelésben, illetve ezek hogyan szóltak bele a gyermek életébe? Milyen tényezők alakították, formálták a gyermek tevékenységét és kapcsolatrendszerét? 7. A képek elemzésénél kulcsfontosság a képek perszonális dimenziója – kik szerepelnek és kik hiányoznak az illusztrációkról? Vajon miért? Milyen problémátörténeti magyarázattal szolgálhatunk a személyi és tárgyi feltételek hiánya okán? Vajon a szocializációs szcénák alapján a gyermekek élettörténete a felnőttek élettörténetének képmása? Az olvasott gyermeklap gyermekképe tükrözi-e a kor társadalmilag elfogadott képét, vagy eltér attól, esetleg formálni akarja-e a társadalmat, vagy visszatükrözni azt?

A fenti kérdésekre keresett válaszok útján eljuthatunk az adott korban domináns erdélyi gyermekség sokszínű megközelítéséhez. Az elemzéshez szükséges összefüggések átláthatóságához és értelmezéséhez szükségünk van az interdiszciplináris irányultságú tendenciák kijelölésére.

Alkalmazott módszerek, megközelítési módok

Gyermekkor-történeti vizsgálódásunk alapjaként a *Cimbora* című gyermeklap szövegtörzsét szolgált. A *Cimbora*, a kisiskolások képes, magyar nyelvű gyermekfolyóirata volt Erdélyben, 1922 és 1929 között. A hetente egyszer megjelenő periodikának, nyolc év alatt összesen 345 példányszámát jegyezték. A két világháború közötti időszakban a legfiatalabb olvasók (6-12 éves gyermekek) legrangosabb sajtóorgánusaként, a gyermek-és ifjúsági irodalom úttörő fórumát jelentette. A magyar nyelvterületen mindenütt lelkes fogadtatásnak örvendő gyermeklapot 1922. február 12-től Szentimrei Jenő bocsátotta útjára. A szatmári Szabadsajtó Könyvnyomda és Lapkiadó RT. kiadásában megjelent folyóirat szerkesztési munkálataiba a 4. számtól kezdődően kapcsolódott be Benedek Elek. A szerkesztési munkálatokat, az olvasókkal való kapcsolattartást Benedek Elek székelyföldi otthonában Kisbaconban végezte, és az anyagot rendszerint postai úton küldte a szatmári kiadóhoz. A kutatás tárgyát képező vizsgálati korpusz összesen 345 lapszámot tartalmaz.

A téma megkövetelte sokrétűséget szem előtt tartva, az erdélyi gyermekévkönyvek több szempontú feltárására egy multidiszciplináris területeket átfogó, kombinált módszertani kultúrát igénylő vizsgálatot alkalmaztunk. Tettük ezt azért is, mert kevésnek bizonyult számunkra a kvalitatív és kvantitatív adathalmazból kinyert információk mennyisége a kutatási kérdések megválaszolásához. Másodsorban úgy gondoltuk, hogy témánk sokkal több aspektusból is megközelíthető, és ezáltal hitelesebbé tehetnénk eredményeinket, növelve a téma relevanciáját is. Harmadszor pedig: szeretnénk innovatív interpretációs módszerek és modellek alkalmazásával bővíteni a kvalitatív komponenseket, gazdagítva ezáltal az erdélyi gyermekkor-történeti kutatások tárházát.

Gyermekkor-történeti vizsgálódásunk módszertani hátterét a fenti megközelítések alapján két dimenzió mentén világítjuk meg. Először a gyermeklap szöveges repertoárját, majd az illusztrációs bázist elemeztük a kijelölt módszerek, technikák, vizsgálódási szempontok segítségével. Kutatásunk módszertani alapját a problémátörténeti irányultság megközelítésén túl, a forrásfeltáráson alapuló metódus képezte, mely kijelölte a szekundér források felhasználását is. A szövegelemzés eszközéül, a kommunikációs kontextusban lévő adatok vizsgálatára, a kvalitatív tartalomelemzést tartottuk szem előtt, gazdagítva a sajtókutatásokra vonatkozó alapvető szempontokkal. Átvizsgáltuk a kutatási korpuszt, majd hangsúlyt fektettünk a makrostruktúra elemzésére. A strukturális és felszíni elemekre szükségünk volt, mert funkciójuk szerint tájékoztatnak, erősítik az átláthatóságot, eligazítanak és áttekinthetőséget kínálnak a gyermek-és felnőtt olvasónak egyaránt, segítve az olvasást és fokozva az olvasói motivációt.

A felszíni elemek vizsgálata mindenképpen szükséges, mert azért, hogy jelen vannak, vagy éppen hiányoznak a folyóiratból, fontos információval szolgálnak. A felszíni elemek összetevőinek vizsgálatát jelen kutatás során a fedélállapot, a tartalmi tagolás, a címek, a keretek, a hátterek elemzése képezi.

A makrostruktúra és a felszíni elemek számbavétele után alkalmaztunk egy, Weinbrenner (1992) produktumorientált tankönyvkutatásaiból ismeretes vizsgálati szempontot is, amelynek segítségével neveléstudományi dimenzió mentén vizsgáltuk a gyermeklapot. Tettük ezt azért, mert látni akartuk, hogy a tudományos gondolkodás recepciója hogyan tükröződik, illetve cseng ki a szövegrepertoár tartalmából, a gyermeklap milyen irodalomelméleti-és nevelélméleti paradigmát, szemléletet tartalmaz, illetve vizsgáltuk a lapban szereplő érdekességüket, a lap motiváló szerepét, megnéztük a differenciálás lehetőségét, és főként, hogy mennyire alkalmazkodott a gyermek életkori sajátosságaihoz. E dimenzió mentén didaktikai szempontokat vizsgálva megnéztük, hogy a gyermeklap biztosította-e a gyermek önálló, aktív tevékenységét, a kreatív, alkotó feladatok jelenlétét, arányokat és aránytalanságokat tartalmazott-e, a megjelölt szövegrepertoár segítette-e a tananyaggal való kapcsolatot.

A műfaji repertoár átfésülését kategóriák szerint céloztuk meg, miközben gyermekéskonstruksiókat kutattunk, és a kategóriákhoz elemeket rendelve megpróbáltuk behelyezni azokat egy gyermekkor-történeti kontextusba. A szöveges repertoár átfésülésével tulajdonképpen egy hatásorientált kutatást céloztunk meg, amelyben megkíséreltük feltárni, hogy a műfajok milyen érték- és viselkedési mintákat közvetíthettek a gyermekek számára, üzeneteik által milyen hatást gyakorolhattak az olvasó gyermekre, illetve miként hathattak a gyermek fejlődésére, viselkedésének, magatartásának alakulására. Összességében arra voltunk kíváncsiak, hogy a Cimora gyermeklap szöveges bázisa rendelkezik-e olyan irodalmi repertoárral, amely azontúl, hogy kielégítette az olvasó gyermek szellemi érdeklődését, olyan értékközpontú nevelési mintát közvetített, amely megalapozhatta általános műveltségét és befolyásolhatta morális gondolkodását, jellemtulajdonságainak fejlődését. Érdekelt bennünket, hogy bizonyos gyermekkor-történeti megközelítéssel élve tudunk-e fogódzókat találni és konklúziókat levonni az adott kor gyermekképéről, nevelési eszményéről. E cél érdekében tehát az irodalmi műfajokból próbáltunk gyermekkor-történeti narratívákat kiszűrni, megfogalmazni.

A második kutatási útvonalon tervezett munkánk alapjául az illusztrációs bázis feltérképezését jelöltük ki, és a felhasznált módszeregyüttes segítségével komplexebb megközelítésű színezetet adtunk vizsgálatunknak. A második elemzési lépést az elsővel

párhuzamosan, azzal összevetve folytattuk le a grafikus korpuszon. A képi elemzéshez szükséges szakirodalom sokféle értelmezési lehetőséget, illetve megközelítést tartalmaz és ezek közül néhányat beépítettünk az értekezésbe.

Az áttekintett képelméleti megközelítéseket szem előtt tartva megállapítható, hogy a gyermekkor részleteiben, helyenként sematikus ábrázoló illusztrátorok vélekedéseink szerint a Címborát a nevelési gyakorlat reprezentációs szegmensének (Ricoeur 2002) szánták, ahol olyan vizuális termékeket közölnek gyermekek számára, amelyek elsősorban saját magukról (felnőttek) referálnak. Természetesen a képi láttatás, az ábrázolt gyermekségkonstrukciók háttérben Benedek Elek a főszerkesztő áll, aki egy pillanatig sem kérdőjelezi meg a vizuális termékek (rajzok) valósághoz fűződő interpretációját.

A képileg ábrázolt gyermekségkonstrukciók felderítéséhez vizsgálódásunk alapköveként alkalmaztuk a művészettörténetben ismert Ervin Panofsky (1984), Pilarczyk Ulrike, Mietzner Ulrike (2010) képi vizsgálatainak metódusait, valamint Krippendorf (1995) tartalomelemző szempontjait. Ugyanakkor szem előtt tartottuk a magyarországi kutatók közül Szabolcs Éva (1986), Kéri Katalin (1997), Pukánszky Béla (2001) Géczi János (2008), Mikonya György (2008) valamint Géczi János és Darvai Tibor (2010) által felhasznált vizsgálati metódusokat is. Amint kitűnik, kutatási szempontrendszerünkhöz adaptáltunk néhány képelméleti, képértelmezési megközelítést, hozzáátve ikonográfiai valamint ikonológiai vizsgálódási támpontot is. Az elemző folyamatot először a képekről szerzett külső információk begyűjtésével indítottuk. A képek külső információit képezik: az idő, a hely, a szerző, az illusztrációk fajtája, technikai kivitelezése, és az illusztrációhoz tartozó értelmezési tartomány szerepének a megállapítása. Majd egy háromszintes képelemzési metódust alkalmaztunk, amely magába foglalta: a preikonográfiai leírást, az antropológiai tereket számba vevő ikonográfiai elemek vizsgálatát és a képi kódok mélyebb struktúráinak ikonológiai fejtegetését. A vizuális kommunikáció eszköztárával való vizsgálódás segítséget nyújtott a hatékonyabb, értő képolvasáshoz, a vizuális jelrendszerben megformált gyermekkép rekonstruálásához. A gyermekkép összetevőinek szöveges és képi ábrázolásában rejlő manifeszt jelentéstartalmakon túl, a látens szövegtulajdonságokra is tekintettel voltunk.

A képértelmezéshez a neveléstudomány tárgyköréből kerestünk fókuszpontokat, szükségszerűen hozzárendelve a multidiszciplináris tudástartalmakat. Állításaink, vélekedéseink alátámasztására az interdiszciplináris irányultságú téma kibontásához felhasznált módszeregyüttesünkbe, a pedagógiatörténeti elemek felhasználásán túl, beépítettük a pszichológia, művészettörténet, irodalom, filozófia, antropológia, néprajz, szemiotika tudományok tárgykörének bizonyos aspektusait is. Az illusztrációk vizsgálatához, jelen

esetben lényegesen merítettünk az erdélyi kultúrkör szokásvilágának, hagyományainak reprezentáns adalékaiból. Különösen a képi motívumok elemzésénél sikerült interpretációnkat gazdagítani az anyagi-és tárgykultúra egyes elemeinek vizsgálatával, az öltözködéskultúra, a viselet szerkezete, a különböző népszokások felkutatása is elemzésünk fontos lépését képezte. Csak így tudunk betekintést nyerni az erdélyi gyermekvilágot alapjaiban meghatározó tradicionális gyermekszemléletről.

A dolgozat felépítése: a doktori értekezés 11 nagyobb tartalmi egységre osztható. Az egységek további fejezetekre és alfejezetekre tagolódnak. Az 1. részben a vizsgálati célok kijelölése és a problémafelvetés található. Itt fogalmazzuk meg kutatási kérdésfelvetéseinket is. A 2. részben a kutatás módszertani megközelítését, a kutatási háttérrel, az elemzéshez felhasznált vizsgálati korpuszt, a kutatás legfontosabb útvonalait és technikáit ismertetjük. Vagyis a kvalitatív kutatás tárgykörébe illeszkedő tartalomelemzés, szövegkutatás eszközeit mutatjuk be, valamint egy komplex módszer-együttes kigondolására és alkalmazására fektetünk hangsúlyt. A 3. és 4. fejezetben a konceptuális keret kibontásához egy fontos feltáró jellegű munkát vállaltunk fel ahhoz, hogy kellőképpen előkészítsük kutatásunkat. Az áttanulmányozott időszak társadalom-történeti kontextusa (Szász 1986; Köpeczi, 1989; Stanciu 1991; Răduescu-Motru 1996; Balogh 2001; Bíró 2002; Pomogáts 2004; Jakabffy 2005; Fazakas 2009; Romsics 2010; Brubaker és mts. 2011) támpillékként szolgált egy több oldalról megközelíthető gyermeki identitás vizsgálatához. Ezzel együtt a felnőtt narrativitás pedagógiatörténeti vonatkozásainak elméleti fejtegetése is nagyban hozzájárult a kutatási kérdéseink megfogalmazásához, a használt fogalmi keret tisztázásához, a szakirodalmi háttér alapos beolvasásához. Így lesz a gyermek kultúrák találkozásának szövevényében egy interdiszciplináris megközelítésű vizsgálódás alanya, ahol szociális és kulturális konstrukcióként (Szabolcs 2004a) vesszük górcső alá izgalmasnak és sokszínűnek demonstrált gyermekkorát.

A kutatás eredményeit az 5., 6., 7., és 8. fejezetekben ismertettük. A vizsgált időszak társadalom-történeti jellemzőinek bemutatását a tulajdonképpeni eredmények feldolgozása és interpretálása követi. Az 5. fejezetben a két világháború közötti időszak gyermekképét, gyermekszemléletét kezdtük el feltárni a Cimbora című gyermekfolyóirat tükrében. Feltérképeztük az erdélyi magyar gyermekirodalom helyzetét az adott korban, és vázlatos betekintést nyerünk Benedek Elek szerteágazó irodalmi-és közéleti tevékenységébe is. A műfaji repertoár vizsgálatát bemutató fejezetekben szöveges narratívákat és értékkomponenseket kutattunk. A 6. fejezetben az illusztrálás jelentőségét, az illusztráció forrásértékét vizsgáltuk, és

megkíséreltük felfedni a gyermekkép vizuális olvasatát közvetítő képalkotók kilétét is. Majd a társadalmi nemek képi prezentációját firtattuk. A 8. fejezetben a munkára nevelés, munkába nevelődés képi aspektusait elemeztük. A 9. fejezetben a gyermek kapcsolatrendszerének képi hangsúlyait vettük szemügyre. E fejezeten belül a felnőtt-gyermek kapcsolatra és a gyermek-gyermek, gyermek-állat kapcsolati hálójára voltunk kíváncsiak. A 10. fejezetben összegeztük a minden fejezet végén megtalálható kisebb összefoglalókat, amelyek általános tendenciákat, vélekedéseket tartalmaztak. A dolgozat elemző részét kérdéseink megválaszolásával, a következtetések levonásával zártuk. A 11. fejezetben befejező gondolatként megfogalmaztuk a kutatás folytatásának szükségszerűségét, a téma továbbgondolásának, folytatásának lehetőségeit, irányvonalait. A zárófejezetek hivatkozott irodalmat, köszönetnyilvánítást és függelékkel tartalmazznak.

A kutatás eredményei

A gyermekéskonstrukciók felderítéséhez, a szülők és gyermekek kapcsolatának mint összetett értelmezést igénylő társadalomtörténeti jelenségnek a megvilágításához, a gyermeklap hasábjain keresztül való átszűréséhez, a felnőttég perspektívájából megközelített vizsgálat eredményeként jutottunk. Ez azt jelenti, hogy a tartalmi építkezés során az elemzett forrásanyag gyermekképét, gyermekszemléletét a *Cimbora* gyermekfolyóirat alkotói (felnőttek) szemüvegén keresztül vizsgáltuk. A gyermekszemlélet vázlatos, múltba ágazó gyökereinek feltárásához, a korszak társadalom-történeti hátterének megismerése nyújtott támpontot. Ennek alapján kitűnik, hogy a két világháború közötti romániai magyar kisebbségi oktatás és nevelésügy helyzetét, szerepét, feladatait lényegesen befolyásolta az ország élén álló román jobboldali pártok kisebbség-és iskolapolitikája. A sorozatos társadalmi anomáliák, a kisebbségi sorskérdések érezhetően befolyásolták a családok életét, munkáját, gyermekeik nevelését, gondozását, amelynek alapján egy sajátos erdélyi gyermekkép, gyermekszemlélet rajzolódik ki.

A fenti társadalmi aspektusok közepette a gyermekkép megítélése a családi szférában érdekes dichotómiára vall: egyszerre keverednek az elfogadó- és az elutasító, távolságtartó szülői attitűd markáns elemei, melyek a mentalitásbeli változásokból gyökerezethetők. A gyermeklét értelmezési keretében kiemelt helyet foglal el az „életre való felkészítés” mentalitásmintázat, melynek alapján a gyermeket túl korán kell az önállóságra nevelni, függetleníteni kell a felnőttektől, hiszen a gyermek a természetes és társadalmi állapot szintjén álló, fejlesztésre szoruló lény. A jó gyermek imázsa egyaránt honos a tradicionális és polgári

családok körében. A gyermekszemléletet többnyire a közösség mitikus gondolkodása, szóbeli, tapasztalati hagyományozódási folyamata, a különböző manifesztációk, lokális szokásgyakorlatok, népi hiedelmek és bölcsességek determinálták. A tradicionális paraszti társadalomban a gyermek korai munkára, munkába nevelődése kapott nagyobb hangsúlyt. Ez pedig gyakran párosult a sajátos tájjellegi tapasztalatokkal és cselekvési modellekkel, mintákkal. A két világháború közötti időszakban az erdélyi család tagjait, – akárcsak az európai - materiális és racionális érdekek tartották össze.

A vizsgált korban a felnőttek által elképzelt gyermekideál és eszménykép közvetítésére kiváló eszközzel szolgált a Benedek Elek által szerkesztett és sok esetben írt Cimborá című gyermekfolyóirat. A hiánypótláson túl, a gazdag műfaji repertoárral az erdélyi gyermekek olvasótáborát igyekezett kiszolgálni, miközben a lap hasábjain helyet teremtett a felnőttek szórakoztatásának és gyermekneveléssel kapcsolatos elvárásainak, attitűdjeinek is. A Cimborában közölt textusok nagyrészt a kisiskolás gyermekek életkori sajátosságaihoz igazodva jelentek meg, azonban a lap nagyon sok esetben a felnőtt olvasókat megszólító műfajokkal is jelentkezett. A laptest strukturális egységei, az irodalmi és ismeretterjesztő szövegfajták többnyire a gyermeket szólítják meg, miközben hagyományos kultúrát és tudást közvetítettek számára. A lap differenciált műfaji repertoárja értékteremtést, értékmegőrzést hirdetett, és a tudományos látásmódtól átszőtt, érzelmekkel telített szöveges-és képi kínálata markáns üzeneteket hordozott a felnőttek által elképzelt jó gyermek számára. A gyermeki identitás alakulására nagy hatással lehetett a műfajokból kicsengő, felnőttek által preferált érték központú szemléletmód.

A vizsgált korszakban a nevelés ügyét felvállalók körébe tartozott első sorban a főszerkesztő, Benedek Elek és a Cimborá alkotói csapatában dolgozó romániai magyar kisebbségi irodalom jeles képviselői, az igényes gyermekirodalmi műveltséget terjeszteni szándékozó írók, költők sokasága. A gyermeklap szöveges bázisának alapjául szolgáló textusok kommunikatív elemzéséből fény derül a kor közgondolkodását meghatározó tapasztalatok sokaságára, valamint olyan nevelés-módszertani megközelítésekre, amelyek a gyermeket a természetes és társadalmi állapot szintjén fejleszthető lénynek könyvelik el. Vagyis egy olyan szerkesztői szándék mutatkozik meg, ami bár törekszik a morális nevelésre, de figyelembe veszi az új élettani, pszichológiai kutatási eredményeket, és nem fordul szembe a korabeli reformpedagógiai törekvésekkel. A gyermek tehát nevelhető a család, a társadalom által kijelölt és meghatározott erkölcsi értékrendek útján. A gyermekséget magyarázó elvek, normák, nevelési minták fejtegetése alapján, a sokszínű erdélyi gyermekkép, gyermekszemlélet

nyomaira bukkantunk. A nyolc évfolyamon keresztül megjelent epikai alkotások zöméből irodalmi és pedagógiai toposzok, értékszempontú megközelítések irányvonalain haladva, jól kibonthatók a szerkesztő és szerzők által táplált erdélyi gyermekkortörténetet alapjaiban meghatározó sokszínű gyermekkor-narratívák.

Az általunk felfedett, említésre méltó narratívák a műfajok sorrendjét követően a következők: a versekben az ártatlan gyermek és a messianisztikus gyermek-, a mesékben az értékszerző gyermek, az értékmegőrző-és továbbadó gyermek-, a történetekben a rosszcsontról a jó gyermek és a szófogadó gyermek-, az ismeretterjesztő szövegek kapcsán a tanuló gyermek-, a levelek alapján az olvasó gyermek-, és a színdarabos repertoár alapján a szórakoztató gyermek narratívái. Ha kibontjuk a fenti narratívákat, akkor vélekedéseink szerint olyan közvetítendő értékekről kapunk képet, mint a munkával kapcsolatos értékek (kitartás, szorgalom, helytállás, becsületesség), a humanizált társadalom és világkép értékei (a szülőföld, táj, tágabb haza megismerése, szeretete és megóvása, a nemzeti kultúra és hagyományok átadása), és a biológiai lét értékei (természeti környezet megóvása, az egészséges életmód megőrzése és megvalósítása).

A képalkotók, illusztrátorok a textushoz, a szöveggörnyezethez hűen igazodva, a gyermeknevelésben megfogalmazott elvárásokat, modelleket és viselkedésmintákat igyekeztek megörökíteni. Ezért aztán az illusztrációk nagy többségén található gyermekábrázolások között megtaláljuk az ártatlan gyermek-, a szabályokat betartó gyermek-, a reformpedagógiai elméletek által közvetített természetesen fejlődő és szocializálódó gyermek alakját. Az illusztrációkon jól tetten érhetők azok az értékkomponensek, amelyek alakíthatták, formálhatták a gyermeki identitást. A képi kódok alapján kiolvasható, hogy az illusztrátorok hangsúlyt fektettek a szülők szocializáló, támogató és empátiás attitűdjének ábrázolására is.

A gyermekszemlélet ábrázolását kiemeli a képek instrumentális szerepének vizsgálata. A képek funkcionalitásának tudható be, hogy helyenként beszédesebbek gyermekkor-történeti szempontból, mint a textusok, és vélekedéseink szerint sokszínű motívumrendszerükkel adaptív módon alakíthatták a gyermeki gondolkodást, a szemléletmódot. Az illusztrációk vizuális tartalomelemzéséből jól kiolvashatók, hogy azok leginkább a főszerkesztő Benedek Eleknek életvilágáról referálnak és hordoznak üzenetet, és az ő valamint az illusztrátorok (felnőttek) nézőpontját prezentálják. A felnőtt-gyermek összetartozást, a szülő-gyermek diádot, majdnem minden illusztráción tetten érhetjük, amely nemcsak a gyermeki lény felértékelődésében, hanem a szülők gyermekeik iránti elvárásaiban is megfogalmazódik. Ezek az elvárások a

középosztályosztály értékrendjének és az európai keresztény értékrendek évszázados hagyományaiból gyökerezethetők. A gyermeknevelésben olyan individualizációs és generációs hagyományok kaptak nagyobb hangsúlyt, mint a munka becsületére, szeretetére való nevelés, az életben való helyállásra nevelés, a szülőföld iránti ragaszkodásra, a népi hagyományok művelésére nevelés. A képek kommunikatív jelzéseiből kitűnik, hogy a szocializálódó gyermek tevékenységét és kapcsolatrendszerét rendszerint a felnőttek alakították, formálták és lényegesen befolyásolták.

A Cimborá gyermeklap szöveges és képi repertoárja alapján, egy olyan szocializációs scenográfiának is tekinthető, amelynek hasábjain Benedek Elek azáltal, hogy újrateremti saját korának gyermekvilágát, kísérletet tesz az erdélyi történelmi múlt kulturális és társadalmi keresztmetszetének rekonstruálására, az emberré nevelés és formálás, a gyermeki identitás pedagógiai mozzanatainak feltárására. A korban kedvelt gyermeklapnak számító Cimborában egy olyan gyermekkép tükröződik, amely a gyermek nevelhetőségében vetett hitet és bizalmat táplálja. A narratív identitás reprezentációjaként is felfogható szöveges és képi anyag által vélekedéseink szerint, a főszerkesztő (re)formálni szeretete volna a két világháború közötti erdélyi társadalmat. A praktikus gyermekfelfogás az idealizált gyermekképhez viszonyítva kissé eltöprel a szöveges és mediális közvetítés által, de jó bizonyítékként szolgálhat arra, hogy visszatükrözze az adott kor társadalmi hangulatát is.

Tapasztalatunk szerint, a gyermeklap többnyire egy példaként szolgáló idealizált gyermekképet tükrözött, de alkalmas volt a hétköznapi gyermekfelfogás közvetítésére is. A szegényebb, az elesettebb sorsú családok sarja nem volt alkalmas a példa konstruálására, úgy ahogy a gazdagabb, tehetősebb szülők gyermekei sem. Viszont az elesettekkel, a lecsúszottakkal való együttérzésre való nevelést a lap annál jobban kidomborította. A koldus gyermek narratívája írásos és képi hangsúlya kissé árnyalja az idealizált gyermekképet. A Cimborából kiszűrődő gyakorlati gyermekfelfogást a szülők által diktált haszonelvűség vezérli. A példamutató gyermek jól nevelt, sokat olvas, szorgalmas, segít szüleinek a házon kívüli-és a házkörüli munkákban, szülő-és felnőtt tisztelő, szereti szülőföldjét, a hagyományokat ápolja, az élet alapvető szellemi, erkölcsi-és kulturális értékeit féltve őrzi, és érett felnőttként majd továbbadja. Úgy gondoljuk, hogy a kiszűrt narratívák mindenáron impulzusként hatottak a gyermek emberré faragásához, küzdőképességének, akaraterejének fejlesztéséhez. Megállapítható, hogy Benedek Elek, illetve a Cimborá gyermekszemlélete egy tágabb mentalitás-és kultúrtörténelmi kontextusból eredeztethető. A felvilágosodás eszmerendszeréből kivilágzó - Kant által is oly sokszor hangoztatott - pedagógiai hit és optimizmus olvasható ki.

Összességében vizsgálódásunk arra enged következtetni, hogy a Cimborá szöveges és képi olvasata kontextust teremt az erdélyi magyar közösség két világháború közötti múltjának vázlatos megismerésére. Továbbá lehetőséget nyújt annak tanulmányozására, hogy hogyan alakultak, formálódtak egy kisebbségben élő közösség keretei között az együttélés normái és szabályai, amelyek döntő módon befolyásolhatták a gyermeki identitás alakulását is. Mindezek alapján arra következtetünk, hogy a gyermeklap műfaji és illusztrációs gazdagságában inherensen benne van a vizsgált kor gyermeknevelési imperatívusza. Az említetteken túl, Benedek Elek írói és nevelői világ- (gyermek) képének explicit magyarázata kapott szöveges és képi hangsúlyt a gyermekújság hasábjain, megteremtve ezáltal egy olyan plurális, diffúzabb gyermekképet, amely többnyire az innovatív gyermeknevelés szükségességét invokálja.

Munkák elsősorban a gyermekkor-történeti kutatások erdélyi recepcióját erősítene, a téma és feldolgozásának módja hiánypótló lehetne nemcsak a neveléstörténészek, kutatók számára, hanem a pedagógusok, szülők számára is, a plurális gyermekszemlélet, a különböző gyermekségkonstrukciók megismerése szempontjából. A kuriózumnak számító kutatás betekintést enged a magyar és transzilván kultúrtörténeti tárházba, gazdagítva a nevelők pedagógiai kultúráját, életstratégiájukban és értékorientációjukban pedig változást idézhet elő. Továbbá, eredményeink várhatóan hatással lesznek a romániai magyar pedagógusképzés tartalmi és módszertani gazdagításában. A gyermekkor-történeti kutatások részeként említett gyermekszemlélet, gyermekkép és gyermekorsók alakulását követve nyomon, vállalkozásunk egy eddig felderítetlen területet tár fel, elemzésével további munkáknak ad új perspektívát.

Nyilvántartási szám: DEENK/128/2016.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Portik Erzsébet-Edit
Neptun kód: DR8VXJ
Doktori Iskola: Humán Tudományok Doktori Iskola

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű tudományos közlemény(ek) hazai folyóiratban (3)

- Portik E.E.:** A munkára nevelés, munkába nevelődés képi megjelenítése a Cimbora című gyermekfolyóirat tükrében (1922-1929).
Educatio. "közlésre elfogadva", 1-11, 2016. ISSN: 1216-3384.
- Portik E.E.:** Az erdélyi magyar kisebbség közművelődési élete a két világháború között.
Iskolakultúra. 23 (5-6), 99-107, 2013. ISSN: 1215-5233.
- Portik E.E.:** Erdélyi magyar kisebbségi sorskérdések a két világháború között.
Iskolakultúra. 22 (9), 60-66, 2012. ISSN: 1215-5233.

Magyar nyelvű tudományos közlemény(ek) külföldi folyóiratban (2)

- Portik E.E.:** A felnőtt-gyermek kapcsolat képi ábrázolása a Cimbora című gyermekfolyóiratban (1922-1929).
PedActa. 4 (2), 23-34, 2014. ISSN: 2248-3527.
- Portik E.E.:** A gyermekszemlélet képi ábrázolása a Cimbora című gyermekfolyóiratban.
Magiszter (Csíkszereda). 11 (4), 109-120, 2013. ISSN: 1583-6436.

Idegen nyelvű tudományos közlemény(ek) külföldi folyóiratban (1)

- Portik, E.E.:** The pictorial presentation of the playing child's narrative in the cimbora children journal.
PedActa. 5 (2), 75-82, 2015. ISSN: 2248-3527.

Magyar nyelvű konferencia közlemény(ek) (4)

7. **Portik E.E.**: Illusztrált gyermekéskonstruációk a Cimborában (1922-1929).

In: Tudás - Tanulás - Szabadság : Neveléstudományi Konferencia 2014. Szerk.: Birta-Székely Noémi, Babeş-Bolyai Tudományegyetem Pedagógia és Alkalmazott Didaktika Intézet Doceo Egyesület, Kolozsvár, 175-181, 2015. ISBN: 9789730189674

8. **Portik E.E.**: Szöveges gyermekkor-narratívák alapján rekonstruálható gyermekkép a Cimbora című gyermekfolyóiratban (1922-1929).

In: Kompetencia és tudástranszfer az oktatásban : A VI. Tudományos Ülésszak Előadásai. Szerk.: Barabási Tünde, Péter Lilla, Presa Universitară Clujeană, Kolozsvár, 119-130, 2015. ISSN 2457-1512 (online), ISSN-L2247-5907

9. **Portik E.E.**: Gyermekkép, gyermekszemlélet a Cimbora című gyermekfolyóirat tükrében (1922-1923).

In: Minőség és Versenyképes Tudás : Neveléstudományi Konferencia 2013. Szerk.: Demény Piroska, Fóris-Ferenczi Rita, Babeş-Bolyai Tudományegyetem Pedagógia és Alkalmazott Didaktika Intézet Doceo Egyesület, Kolozsvár, 249-258, 2014. ISBN: 9789730163414

10. **Portik E.E.**: Az erdélyi gyermekkép, gyermekszemlélet a 19-20. század fordulóján.

In: Tudás és Tanulás : Neveléstudományi Konferencia 2012. március 30. Szerk.: Fóris-Ferenczi Rita, Ozsváth Judit, Marchis Julianna, Babeş-Bolyai Tudományegyetem Pedagógia, Kolozsvár, 264-270, 2013. ISBN: 9789730147360

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2016.05.09.

